

Nyelvek, nyelvváltozatok, következmények.

XXVIII. Magyar Alkalmazott

Nyelvészeti Kongresszus

(Pannon Egyetem, online konferencia, 2021. április 19–20.)

Malaczkov Szilvia

E-mail: malaczkov.szilvia@uni-bge.hu

2021-ben harmadik alkalommal került sor arra, hogy a Magyar Alkalmazott Nyelvszerek és Nyelvtanárok Egyesülete (MANYE) kongresszusát Veszprémben rendezték. Korábban, 1995-ben az V. MANYE kongresszust és 1999-ben a IX. MANYE kongresszust tartották az akkor még Veszprémi Egyetem nevet viselő mai Pannon Egyetemen. A kétnapos konferencia egyediségét idén az adta, hogy online formában szervezhetők csak meg a Covid-19 pandémia miatt. Az előadásokat főként a Zoom platformon tartották, de egyes szekciókat Skype-on vagy a Google Meet program segítségével bonyolítottak le.

A hétfői nyitónapon a konferencia a szokásoknak megfelelően a megnyitó beszédek után a Balassi-díj átadásával indult. Idén a díjat Dróth Júlia nyelvész, a Károli Gáspár Református egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának egyetemi docense kapta. A friss Brassai-díjas előadó, Dróth Júlia előadásában a korpusznyelvészeti segítségével vizsgálta 'az ironically, ...' diskurzusjelölő funkcióját, jelentését és magyar fordítási változatait. Ezzel párhuzamosan a kifejezés magyar tükörfordítását, az 'ironikus'/'ironikus módon' előfordulási környezetét is bemutatta. Tágabb értelemben az előadás a fordítási normákról, a fordítói kompetenciákról és a fordítóképzés fontosságáról szólt.

A konferencia plenáris előadásai a fordítástudomány jelenleg is kutatott főbb területeit érintették, úgymint korpusznyelvészeti (Dróth Júlia előadása), nyelvtechnológia (Váradi Tamás előadása) és pszicholingvisztika (Navracsecs Judit előadása).

A hétfő napon a Brassai-előadás után került sor Navracsecs Judit plenáris előadására. A Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karának dékánja a pszicholingvisztika területére kalauzolta a hallgatóságot. Előadásában egy aktuális témáról, a gyermekkori két- vagy többnyelvűségről beszélt. A téma

aktualitását egyrészt az adja, hogy jelenleg kevés olyan magyar köznevelési intézmény van, ahol ne lennének kétnyelvű gyerekek, másrészt a szülők külföldi munkavállalása során a gyermek legtöbbször kétnyelvűvé válik, mivel egy más nyelvi környezetbe kerül. Az előadó szerint a pedagógusképzés még nincs teljesen felkészülve erre a változásra, így a jövő pedagógusaival, gyógypedagógusaival és logopédusaival fontos megismertetni, mi jellemző a két- vagy többnyelvű gyermekek (nyelvi) fejlődésére.

Kedden Váradi Tamás, az MTA Nyelvtudományi Kutatóközpont Nyelvtudományi és Alkalmazott Nyelvészeti Osztályának vezetője „Paradigmaváltás a nyelvtechnológiában?” címmel tartott előadást. Bemutatta azokat a nyelvtechnológiai változásokat, amelyek a harmadik évezred kezdetén a nyelvészeti és így a fordítástudományi kutatások számára is új lehetőséget teremtettek. A kezdetben statisztikai alapokon nyugvó gépi tanulást mára már a vektoralapú és önálló gépi tanulás váltotta fel. A neurális technológia segítségével a mélytanuló gépi rendszerek kellően sok adatból már önmaguk képesek felismerni a szövegekben előforduló nyelvi összefüggéseket. A nyelvtechnológiai paradigmaváltás azt jelentheti, hogy az adatvezérelt korpusznyelvészeti kutatások új irányt vehetnek.

A kongresszus szekcióelőadásai már hétfő délután elkezdődtek és kedden is folytatódtak. A tizennégy különböző tematikájú szekcióban összesen 132 előadás hangzott el. A szekciók témái a következők voltak: I. Nyelvpedagógia (3 szekció), II. Nyelvhasználat, szociolingvisztika (4 szekció), III. Fordítástudomány (2 szekció), IV. Terminológia (2 szekció), V. Fonetika, fonológia (2 szekció), VI. Retorika, VII. Finnugrisztika, VIII. Magyar mint idegen nyelv, IX. Leíró nyelvészet, X. Kétnyelvűség, kontrasztív nyelvészet, XI. Pragmatika, kognitív nyelvészet, kontrasztív nyelvészet, XII. Névtan, interkulturális kommunikáció, kontrasztív nyelvészet, XIII. Felsőoktatás pedagógiája, XIV. „Nyelvtanulással a boldogulásért” EFOP-projekt. Egy témán belül a különböző szekciók időben egymást követték, így az adott téma iránt érdeklődők meghallgathatták a témán belül az összes elhangzó előadást.

A következőkben a Fordítástudomány szekciókban elhangzott előadásokra szeretnék koncentrálni. Egy-egy szekcióban általában hat előadás hangzott el, amely a Fordítástudomány szekciókra is igaz volt. A szekció-előadások nézőinek száma kb. 40-50 fő volt, mely jelentős számnak tekinthető. A magas nézettséghez hozzájárulhatott, hogy a konferenciát online rendezték, így az előadások könnyen látogathatók voltak országon belüli és kívüli érdeklődők számára is.

Az első fordítástudományi szekcióban két-két előadás szólt a kultúraspecifikus elemek fordításáról, a tolmácsolás folyamatáról és az audiovizuális fordításról is.

Klaudy Kinga és Sonja Đelatovič közös előadásukban az intertextuális referenciák (ITR) fordítási stratégiáit nézték meg David Lodge *Changing Places* (magyarul: *Helycsere támadás*, ford. Barabás András) című „kampuszregényének” magyar és horvát fordításában. A fő kérdés az volt, hogy mennyire részei a köztudatnak a célnyelvi kultúrában az eredeti regényben említett angol művek, vajon megjelentek-e a célnyelven fordításaik, és mikor. A megismételt kutatás egy ko-

rábbi elemzést vett alapul, amelyben angol–cseh nyelvpárban vizsgálta a szerző a fordítási stratégiákat (kihagyás, magyarázat, behelyettesítés, általánosítás). A kutatás rávilágított arra, hogy a fordítóknak figyelembe kell venniük a célnyelvi olvasók feltételezett kulturális háttértudását. Hat különböző ITR fordítási megoldásainak összehasonlítása során az előadók megállapították, hogy a magyar fordítás esetében a kihagyás, a magyarázat, és a behelyettesítés mellett több ITR-t megtartott a fordító, míg a horvát fordításban több esetben lábjegyzetes magyarázattal látta el a vizsgált elemet. A kultúraspecifikus elemek kutatási területén belül az intertextuális elemek vizsgálata számos előnnyel jár (könnyű beazonosíthatóság, tudatos fordítási stratégia), és számos lehetőséget rejt magában. A fordító által választott fordítási stratégiák ezeknél az elemeknél ténylegesen csak kulturális és nem nyelvi okokkal magyarázhatók.

Ugyancsak a kulturális elemek fordításáról szolt Heltai Pál előadása is, amelynek témája a transzkulturális szövegek fordítása volt, azaz olyan szövegeké, amelyekben a kulturálisan kötött kifejezések nem a forrásnyelvi kultúrához kötődnek. *A Szuhanov álomélete* című Olga Grushin regény 1985-ben játszódik a Szovjetunióban, viszont a mű angolul íródott. A kérdés ebben az esetben az, hogy a mű orosz fordítása vajon tekinthető-e visszafordításnak? Ha igen, akkor az eredeti szöveg maga kulturális fordítás, és az oroszra fordított szöveg kulturális visszafordítás. Egy eredeti mű vajon miért keltheti azt a benyomást, hogy fordítás? Ebben az esetben feltehetően azért, mert hiányoznak a forrásnyelvi (angol) kultúrára utaló kifejezések, viszont vannak benne orosz reáliák, frazeológiák és irodalmi utalások. Ezek a kultúraspecifikus elemek megteremtik egy másik kultúra atmoszféráját. Az előadás összességében eredeti mű és fordítás, fordítás és visszafordítás kapcsolatát elemzi. Az eredeti szöveg ennél a műnél az előadó szerint részleges kulturális fordítás, mivel csak a kultúraspecifikus elemeket érinti. Az eredeti szövegben megjelenő transzkulturális elemek pedig mentális fordításnak tekinthetők, mivel „ha a szerző a kultúra nyelvén kiválasztott egy szót, és tudatosan dönt, hogyan fejezi ki a szövegben, akkor a fordításhoz hasonló mentális műveletet végez”. A kultúra nyelvére történő fordítás pedig részleges kulturális visszafordítás.

A tolmácsolásról szóló előadásában Götz Andrea eredeti és tolmácsolt magyar diskurzusban vizsgálta a kötőelemek és a mutató névmási szerkezetek gyakoriságát. Korábbi kutatások azt mutatták ki, hogy a kötőszók esnek először áldozatul a tolmács kognitív túlterhelésének, és ezáltal a tolmácsok újraformálják a forrásnyelvi szöveget. A korpuszalapú elemzés kutatási kérdése az volt, hogy gyakoribbak-e a kötőszók a tolmácsolt szövegekben. A korpuszt a Magyar Európai Parlamenti Intermodális Korpusz (MEPIK) adta. Eredményei alapján az angolról magyarra tolmácsolt szövegekben a kötőszók és a mutató névmási szerkezetek gyakoribbak, mint az eredeti magyar szövegekben és azt is kimutatta, hogy a kötőszók a férfi tolmácsok szövegeiben gyakoribbak, míg a mutató névmások a női tolmácsok diskurzusaiban.

Skriba Orsolya a tolmácsolás kognitív folyamatairól tartott előadást, azaz a tolmácsok agyműködéséről. Előadásában bemutatta azokat a korábbi kutatásokat, melyek hasonló témában születtek. Felvázolta saját kutatása megvalósíthatóságá-

nak lehetőségeit, hiszen azt EEG-eszköz segítségével végzi majd. Ezt az eszközt már az alkalmazott nyelvészetben belül számos korábbi kognitív és pszicholingvisztikai kutatásnál használták, viszont az eszköz elérhetőségéhez és használatához más egyetemi karokkal szükséges majd együttműködni. Jövőbeni kutatásának célja a szólokalizáció, azaz az agyi szótérkép vizsgálata. Tudatos, professzionális nyelvhasználók, azaz tolmácsok esetében azt próbálja majd megállapítani, hogy az anyanyelvi és az első idegennyelvi szótérkép egybeesik-e.

Az audiovizuális fordításról Polcz Károly tartotta az egyik előadást. Azt vizsgálta, hogy az audiovizuális fordítók milyen megfeleltetési módokat alkalmaztak a gazdasági terminusok átültetésében; milyen terminológiai ekvivalencia létezik a forrás- és célnyelvi terminusok között; valamint hogy a fordító törekszik-e a terminológiai transzparenciára, azaz arra, hogy a tartalom érthető legyen a laikus közönség számára is. Adatbázisát 211 angol–magyar terminuspár alkotta a *Tőzsdecápák* című játékfilmből. Az eredmények alapján az audiovizuális fordító 12 különféle megfeleltetési módot használt, de a legjellemzőbb az általánosítás volt. A fordító emellett törekedett a terminológiai transzparenciára, azaz segítette a nézőket a fogalmak értelmezésében, de ez ahhoz vezetett, hogy a gazdasági terminusok fordításakor pontatlanságok történtek, pl. egy adott fogalomhoz több megnevezést is választott, ami terminológiai zavarhoz vezetett. Az előadó megkülönböztetett hangulatkelő és cselekményspecifikus terminusokat, az előbbinél a fordító számára a kontextus megteremtése volt a fontos, és az érthetőség kevésbé, az utóbbinál viszont a fordító a transzparenciára és a pontosságra törekedett.

Juhász-Koch Márta és Sereg Judit közös előadásukban a szinkronizált és a feliratozott játékfilmek nyelvi eltéréseire hívták fel a figyelmet. A Netflix három különböző műfajú, saját gyártású sorozatából hoztak ezekre a nyelvi eltérésekre példákat. Fő kérdésük az volt, hogy melyek ezek a nyelvi eltérések; vajon az eltérések a fordítási módok eltérő kötöttségeiből adódnak-e; vagy egyéni fordítói döntéseken alapulnak. A Netflixnél a szinkronizálás és a feliratozás egymástól függetlenül készül, így az eltérések kutatása megalapozott. Az előadók vizsgálták a direktségi skálát tegezés-magázás és udvariasság szempontjából, a stilisztikai döntéseket, a vulgáris nyelvezetet, a fordított szövegek hosszát és a megszólításokat is. Eredményeik alapján a felirat előnyben részesíti a rövidebb szöveget eredményező antonim fordításokat, a tegezést és az informálisabb fogalmazást, előszere-ttel alkalmaz kondenzációs stratégiákat, valamint erősebb standardizáló tendenciák figyelhetők meg benne például a megakadások, dialektusok és a szóképek fordítása esetében, mint a szinkronban. Mivel ez egy feltáró kutatás volt, céljuk, hogy a vizsgálatot nagyobb korpuszon is elvégezzék a vizsgált kategóriák definícióinak pontosításával.

A második fordítástudományi szekcióban többek között a műfordításról, a gépi fordításról és a fordításoktatásról volt szó.

Lesznyák Márta, Sermann Eszter és Bakti Mária a Szegedi Tudományegyetem Fordítói Kompetencia Kutatócsoportjának munkájáról számolt be. A kutatócsoport a fordítói kompetencia mérésére kidolgozott PACTE kérdőívet (2014) dol-

gozta át a magyar viszonyokra igazítva, és az adaptálás folyamatát, valamint a felmérés első eredményeit mutatták be. Céljuk azt volt, hogy a fordításra vonatkozó deklaratív tudást mérjék ezáltal. Az elsődleges eredmények alapján a kérdőívet folyamatosan fejlesztik, mivel olyan megbízható és eredményes kérdőívet szeretnének létrehozni, mely más kompetenciavizsgálatokban is jól használható lesz mind a kvalitatív, mind a kvantitatív elemzések során. A kutatás egy tágabb projekt része, melyben a kutatócsoport arra keresi a választ, hogy milyen szerepet játszanak a fordítói kompetencia egyes elemei a humán fordításban, illetve a gépi fordítások utószerkesztésében.

Az előadótérió a fent említett projekthez kapcsolódó második előadásában azt mutatta be, hogy a fordítóhallgatók hogyan viszonyulnak a humán fordításhoz és az utószerkesztéshez. Arra voltak kíváncsiak, hogy a hallgatók szerint mennyire hatékony az időbeli, a technikai és a kognitív erőfeszítés szempontjából a két fordítási mód. Felvázolták azokat a korábbi nemzetközi kutatási eredményeket, amelyek egymásnak ellentmondó eredményekre jutottak a két fordítási mód hatékonyságának vizsgálata során. Eredményeik alapján a még kevesebb fordítási tapasztalattal rendelkező hallgatók könnyebbnek tartják az utószerkesztést a humán fordításnál, míg a már tapasztaltabb hallgatók átlátják az utószerkesztésben rejlő nehézségeket.

A számítógépes nyelvészet volt Tóth Ágoston előadásának központi témája. A terület fejlődésének bemutatása után az előadó a jövő kutatási lehetőségeit vázolta fel. A neurális hálózatok alkalmazásával a számítógépek már annotáció nélkül tudnak óriáskorpuszokból önállóan egy adott nyelvet feltérképezni. A folyamatos fejlesztések, pl. az ELMo és a BERT kontextualizált szóreprezentációk a természetes nyelvfeldolgozás számára egyre hatékonyabb eszközöket nyújtanak. Az előadó arra kereste a választ, hogy a neurális szóbeágyazások hogyan modellezik a nyelvet; mit is jelent a „nyelvmodell” kifejezés; valamint a fent említett eljárásokban keletkező szóreprezentációk hogyan viszonyulnak a lexikontervezés szempontjaihoz.

Zajacz Zita a finn *Kalevala* gyermekeknek szánt képeskönyv-adaptációjának magyar fordításáról tartott előadást. Mauri Kunnas műve 2011-ben jelent meg magyar nyelven Jankó Szép Yvette fordításában *Kutya egy Kalevala* címmel. A mű fordítása nagy kihívás elé állította a fordítót, hiszen ehhez mind interlingvális, intralingvális és szemiotikai fordításra is szükség volt. A forrásszöveget az intertextualitás jellemzi, valamint a forráskultúrára történő számos vizuális utalás is található a műben. Az előadó azt vizsgálta, hogy milyen stratégiákat alkalmaz a fordító, hogy a forrásnyelvi kulturális háttérinformációkkal feltehetően nem rendelkező célközönség – a gyermekek – számára megpróbálja megőrizni az eredeti mű jelentését, és a kulturálisan kötött elemeket átültetni a magyar olvasók számára.

Laszlóczki László a frazémák lehetséges fordítási stratégiáiról tartott előadást. Az adatgyűjtéshez Michelle Wucker *The Gray Rhino* (magyarul *A szürke rinocérosz*, ford. Robin Edina és Berki Éva) című gazdasági témájú könyvét használta, mivel ez a nagyközönségnek szánt mű számos frazémát tartalmaz, hogy megköny-

nyítse az olvasók számára a befogadást. A kontrasztív elemzés során a forrásszöveget, a célnyelvi fordítást és a lektorált fordítást is felhasználta. Az adatelemzések során négy fő frazémafordítási stratégiát tudott beazonosítani: ekvivalenshasználat, körülírás, kihagyás és kreatív fordítás. Ezeken belül hét altípust hozott létre, melyek közül a leggyakoribbak a frazématúlélés és a frazémaeltűnés voltak. Kutatásának végső célja, hogy feltérképezze, milyen frazémafordítási eljárásokat alkalmaznak a fordítók angol forrásnyelvi gazdasági szöveg magyar célnyelvre történő fordításakor.

Az idei MANYE konferencia egyik előnye talán éppen a hátrányából fakadt. Habár a Covid-19 pandémia miatt a konferenciát csak online lehetett megtartani, ezáltal még többen be tudtak kapcsolódni a konferenciába, hiszen utazás nélkül, külföldről is könnyen elérhető volt az esemény. A MANYE konferenciákon korábban is részt vevők talán hiányolhatták a közösségi programok erejét, a helyi nevezetességek közös felfedezését, az előadáson elhangzottak közös átbeszélését a nap végén. Reméljük, hogy a MANYE következő, 2023-ban megrendezésre kerülő konferenciáján már személyesen is találkozhatnak egymással a résztvevők.